

Екатерина Степанец
ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ ДРАМАТИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ
И. БАГРЯНОГО «МОРИТУРИ»

Статья посвящена исследованию поэтики драматической повести И. Багряного «Моритури». Мы обращаем внимание на соотношение эпического и драматичного начал в структуре произведения.

Ключевые слова: драматическая повесть, поэтика, конфликт, интертекстуальность, антиутопия, абсурд, экзистенциализм.

K. Stepanets
FEATURES POETICS DRAMA TALE I. PURPLE «MORITURI»
This article is devoted to the study of poetic style of I. Bagrianyj's dramatic poem «Morituri». We pay attention to the correlation of epic and dramatic bases in a plot structure of the author's creation.
Key words: dramatic poem, tale, poetics, conflict, intertextuality, antiutopia, absurd, existentialism.

*Стаття надійшла до редакції – 30.11.2011 р.
Прийнята до друку – 6.12.2011 р.*

УДК 821.161.2.09 Первомайський

ГАННА КЛИМЕНКО (СИНЬООК)

**РАННІ МОДЕРНІСТИ В КОМЕНТАРЯХ
ЛЕОНІДА ПЕРВОМАЙСЬКОГО**

У статті аналізуються оціночні судження Леоніда Первомайського про українських митців-модерністів (Івана Франка, Лесю Українку, Василя Стефаника) та їхні творчі набутки.

Ключові слова: традиція, поезія, переклад, лист, творчість, митець.

Ми свідомі того, що означена проблема є лише окремим «побіжним» зрізом більш розлогих студій про Леоніда Первомайського – поціновувача істинного мистецтва. І все ж певні, що саме з таких, на перший погляд, «принагідних» матеріалів формуються згодом «вдячні» наукові дослідження.

Констатуючи вкотре багатовимірність творчої особистості Л. Первомайського, зауважимо, що він, безумовно, був авторитетним і шанованим літератором-професіоналом, хоча й застерігав: «[...] я ж не літературознавець і не критик, мені все треба вивчати, читати, досліджувати, винаходити велосипеди [7, с. 242]» (1971). Попри таке скромне позиціонування себе як літературного критика, Первомайський мав достату багатий творчий досвід (який не обмежувався царинами поезії, прози, драматургії, перекладацтва, адже митець також пройшов гарну школу редактування), був добре обізнаний з українською і світовою культурою (давався знаки і виразний «неокласицизм» письменника), виявляв скрупульозність і максимальну виваженість у всіх своїх літературних діяннях. Зважаючи на ці чинники, не викликає сумнівів і «здорове» почуття критицизму Л. Первомайського. Орієнтуючись головним чином на традицію, Первомайський тим самим наближав себе до класиків літератури і натомість рішуче дистанціювався від прихильників радикального експериментаторства (згадаймо його критичні закиди стосовно Михайля Семенка – «батька українського футуризму», який видав свої вірші під гучною назвою «Кобзар»). Справді, для Л. Первомайського бути митцем означало перебувати й почуватися в річищі традиції, бути належним до неї. Відтак він мав чітке переконання, що, стаючи на шлях відокремлення від традиції і починаючи «обрубувати власне коріння», література втрачає свою змістовність і значимість.

Одну з ланок літературно-критичної діяльності Л. Первомайського становлять відгуки (бодай штрихові – у статтях, замітках та епістолярії) про вітчизняних письменників-модерністів – Івана Франка, Лесю Українку, Василя Стефаника. Дослідження цього аспекту і є метою нашої студії.

Плекаючи почуття крайньої вимогливості до себе, Л. Первомайський не міг миритися з літературною «ляпаниною» інших (див. про це докладніше [2], [8]), застерігав від недбалої писанини: «[...] не можна виявляти безтурботність в питаннях майстерності і покладатися тільки на інтуїтивне, стихійне почуття ритму й слова. Треба вчитися (підкресл. авт. – Г. К.) [6, с. 272]». У текст пародії «П. Гапочці» (1949) Первомайський вплітає сентенцію «poeta semper tiro» (з лат. – «поет завжди учень»), яку, до того ж, «Франко казав колись [4, с. 66]». Це натяк на вірш «Semper tiro» з одноіменної збірки І. Франка, де автор спершу радить поетам остерігатися зрадливої Музи, яка «вабить, надить

і манить, / Щоб виссати «я» твоє, зробить з тебе начиння / Своїх забагань,
Дух твій спорожнить [10, с. 290]»; однак далі йдеться вже про кардинальну зміну орієнтирів: «Служи богині непохитно, широко, / Та панувати над нею і не мрій [там само]». Франковий вірш завершується вищеозначененою латинською сентенцією, яка імпонує і Первомайському: поет має все життя вчитися, поповнюючи, збагачуючи творчий досвід, а не ставити собі за надмету визнання і славу (у цьому обидва митці солідарні).

В одній із розвідок («Мова і майстерність») Л. Первомайський схиляється до думки, що за рівнем художньої мови поезія І. Франка вивищується до взірцевої Шевченкової творчості. Письменник певен разючої сили неповторного Франкового слова, натомість його дослівно обурюють міркування якогось поета про «погану мову» українського класика [6, с. 267]. Необґрунтованими вважає Первомайський і поодинокі докори стосовно перенасиченості Франкової творчості діалектизмами (галицькими словами і зворотами), провінціалізмами, полонізмами, навіть щодо невідповідності загальнолітературним нормам у плані наголосів. Адже на це так само є аргументи: «Франко мав у своєму розпорядженні тільки такий мовний матеріал, який давав йому його час і його середовище, і для нас мають значення не його діалектизми чи наголоси, а те, що він створив (підкresl. авт. – Г. К.) з того матеріалу, який мав. А створив він речі неперевершеної поетичної вартості, володіючи таємницями такої майстерності, яка може бути для нас тільки прикладом і предметом захоплення, а найбільше – вивчення [там само]». Не обмежуючись аналізом вірша І. Франка «Де не лилися ви в нашій бувальщині...» (з поетичного циклу «На старі теми»), Л. Первомайський торкається інших, ширших, проблем і приходить до невтішних висновків: «<...> часто-густо, називаючи імена наших великих поетів, ми тільки робимо вигляд, прикидаємося, що знаємо їх, а насправді нам, – я кажу про поетів, – на сором наш, – не вистачає глибокого знайомства з їхньою творчістю, ми мало їх перечитуємо і майже не входимо в їх творчу лабораторію [6, с. 268]». (Що ж тоді казати нам – духовного «загнаним» і «зголоднілим» сучасникам постіндустріальної і постмодерної доби, – коли людина таких широких духовних обріїв, як Л. Первомайський, прилучала себе до очевидних «незнавців» культурних надбань?!). Свідомий Первомайський і вагомості здобутків Франка-перекладача: йдеться зокрема про «Фауста» Гете, книгу «Вибір поезій Генріха Гейне. Німеччина. Байки для дітей»

(хоч і оскаржується митцем Франкове спрощене судження про часове значення лірики Гайнє). У передмові до україномовного чотиритомника творів Г. Гайнє Л. Первомайський мовить і про високу майстерність перекладів Лесі Українки (згадуються здійснені нею 92 поетичні переклади з «Книги пісень» Гайнє, 1892): «<...> Леся Українка, тоді поетеса-початківець, зуміла, не пориваючи з усталеною традицією, створити переклади високої поетичної вартості, що зберігають свою цінність і сьогодні [6, с. 331]». Разом із тим, в одному з листів до поетів-дебютантів Первомайський наголошує, що рання лірика Лесі Українки хибує на низку недоліків – але це, зрештою, є нормою для кожного митця-початківця (до Миколи Кирилюка, 15 листопада 1970 р.) [3, с. 95]. В епістолі до Ярослави Шумляківської Л. Первомайський висловлює жаль, що вітчизняній поезії бракує «жіночості», і натякає, що потужний «жіночий» талант Лесі Українки був відверто «маскулінізований» І. Франком (1 вересня 1972 р.) [3, с. 254] – втім це не закид, а радше констатація факту.

Як оригінальна мисткиня Леся Українка не полюбляла виставляти свої почуття напоказ, неодноразово «маскувала» їх за «абстрактними» назвами на кшталт «Єврейської мелодії». У листі до Осипа Маковея поетеса писала: «Я все-таки думаю, що всяка людина має право боронити свою душу й серце, щоб не вривалися туди силоміць чужі люди, немов у свою хату, принаймні поки живе господар тієї хати. Може, кому й гарною здається та хата зверху, але ж то ще не дає права споглядачеві вриватись до хати в середину і цінувати та оглядати все, що в ній є, без дозволу господаря. Нехай уже, як господар умре і хата його піде на громадську власність, тоді нехай уже йдуть і цінують все, що від нього зсталось, бо мертвий не встане боронити скарбів своїх [9, с. 166]» (від 15 – 16 вересня 1893 р.). Таке посмертне «поцінування» – безцеремонне у певному сенсі – було далебі не до вподоби віддаленому у часі Л. Первомайському. Відвідування меморіальних місць, музеїв зокрема, митець вважав достоту зухвалим втручанням, ба більше – «неприйнятним, недопустимим вторгненням» в інтимне, «сокровенне» життя людей – хоч би й покійних (адже їхнє запрошення чи то згоду вже не отримати). На Первомайського справляли гнітюче враження «відкритість цих місць і наче незахищеність від елементарної цікавості» [6, с. 259]. Відтак письменник дослівно «вибухає» питанням: «Чому ж після смерті великої людини я маю право ходити по його кабінету, спальні, по всьому дому, хай навіть у м'яких

туфлях? [6, с. 260]». Ця проблема художньо осмислена і в оповіданні Л. Первомайського «Тисяча кілометрів і один липневий день» (зі збірки «Материн солодкий хліб»): «перспектива ходити в юрбі екскурсантів» не тішить головного героя-оповідача. «Навряд чи хтось хотів би, щоб навіть далекі нащадки блукали з байдужим виглядом по кімнатах його житла, спинялися біля столу, за яким він сидів, біля ліжка, на якому лежав з розплющеними очима у довгі безсонні ночі, або ж читали його листи, в фотокопіях розвішані по стінах. Через те я й не люблю так званих меморіальних музеїв, що вони не стільки допомагають увійти в лабораторію творчої мислі художника, скільки задовольняють, майже в кожній людині, живу цікавість до ватного халата, в який він загортався в холодну погоду, і до хусточки, якою користувався, коли хапав нежить [5, с. 324]» – ці розмисли головного героя либонон співзвучні з авторськими міркуваннями. Чи міг Л. Первомайський припустити, що настане час, коли таке виставлення на широкий загал інтимних подробиць стане помпезною модою? (Сучасні знаменитості особливо полюбляють демонструвати свої побутові речі на бучних виставках...)

Попри величезні власні здобутки, Л. Первомайський акцентує пріоритет естетичного критерію над кількісним – і творчість В. Стефаника є тому підтвердженням: «Тільки талантом вимірюється художник і тільки талант надає тривалого значення його творчості [3, с. 125]» (з листа до середньої школи імені В. Стефаника, м. Снятин, 6 квітня 1971 р.). Справді, літературна спадщина Стефаника, порівняно з надбаннями інших письменників (скажімо, семитомником того ж Первомайського), надто скромна – за об'ємом (твори вміщуються в одному томику), за розмаїттям і формою (поезії в прозі, новелістика). Втім не ці мірила є визначальними для поцінювання творчості митця, а внутрішня художня потужність: «Талановитий новеліст може на кількох сторінках розгорнути таку глибоку й правдиву картину життя, якої іншому романістові не вмістити і в розсяглий роман [там само]». Суголосними є міркування М. Семчишина про вартість Стефанікових творів: «<...> його маленькі мініатюрні картини перетворюються в очах читача в велике епічні образи, епопею горя і нужди, епопею безнастаних, вічно людських трагедій... [Цит. за: 1, с. 570]» (1936). Тимчасом Л. Первомайський підкреслює не лише трагічний пафос, а й наскрізний поетичний струмінь прози В. Стефаника. І в цьому він одностайній з І. Франком, котрий свого часу (1901) стверджував: «[...] всі його (Стефанікові – Г. К.) твори насычені глибоким,

зворушиливим ліризмом, який зачіпає найглибші струни людського серця і першими ж реченнями відразу переносить читача в своєрідний ніжний настрій [11, с. 143]»; більше того, далі побіжно вказується на зв'язки новелістики В. Стефаника з народною піснею. У пізнішій студії (1904) Франко опротестовував спрощений погляд на Стефаника як митця «страшної економічної нужди селян», бо ж його твори – «[...] се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть *mutatis mutandis* (у перекладі з латинської означає «з відповідними змінами» – Г. К.) повторитися в душі кожного чоловіка, і, власне, в тім лежить їх велика сугестійна сила, їх потрясаючий вплив на душу читача [12, с. 109]» (таке трактування Стефанікової творчості, ясна річ, згодом мало суперечити соцреалістичній формулі, але імпонувало митцеві широких овідів Первомайському).

Отже, представлені в коментарях Л. Первомайського постаті І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, пройшовши свого часу шлях естетико-світоглядної і творчої еволюції, означилися в українському літературному дискурсі зламу XIX – XX ст. ранніми модерністами; однак, на відміну від молодших колег-сучасників, «молодомузівців» і «хатян» зокрема, були досвідченішими, поміркованішими, не оскаржували традицію як явище пережите й неактуальне.

Основуючись на власному гіркуму досвіді, Л. Первомайський прописував «круту вдачу» літературознавців: це «люди безжалісні, вони ніколи не рахуються з тим, що думає про себе письменник [3, с. 118]» (з листа до студентки-дипломниці, 1971). Що ж до самого Первомайського, то тут він мав певні прерогативи: синтез у його творчій особистості багатьох іпостасей (митця і критика зосібна) уможливлював об'єктивний і двосторонній (зсередини і ззовні) погляд на літераторів. Ось чому творчі набутки заявлених вище ранніх модерністів (І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника) отримали у Л. Первомайського високу оцінку й гідний титул «взірець для наслідування».

Література

1. Горак Р. Кров на чорній ріллі : есе-біографія Василя Стефаника/ Роман Горак. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 608 с.
2. Клименко Г. «Кожен лист – для мене радість» (про епістолярій Леоніда Первомайського) / Г. Клименко // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Вип. 198. – Черкаси, 2011. – С. 55 – 63.
3. Первомайський Л. Вибрані листи. 1970 – 1973 / Л. Первомайський. – К. : Альтерпрес, 2008. – 316 с.

4. Первомайський Л. Дикий Пегас. 1924 – 1964 / Л. Первомайський. – К. : Альтерпрес, 2004. – 148 с. 5. Первомайський Л. Твори : [у 7 т.] / Л. Первомайський. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 3. – 661 с. 6. Первомайський Л. Твори : [у 7 т.] / Л. Первомайський. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 7 : Творчий будень : Статті. Спогади. Замітки. – 430 с. 7. Первомайський Л. Хай лишається вогонь. З неопублікованої спадщини : Поезії, проза, нотатки, листи / [упоряд. : С. Пархомовська і Т. Стаж]. – К. : Рад. письменник, 1983. – 247с. 8. Синьоок Г. До проблеми творчої саморефлексії Леоніда Первомайського й Арсенія Тарковського: компаративний аспект / Г. Синьоок // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 107. – Черкаси, 2007. – С. 120 – 128. 9. Українка Л. Твори : [у 12 т.] / Леся Українка. – Т. 10 : Листи (1876 – 1897). – К. : Наукова думка, 1978. – 544 с. 10. Франко І. Твори : [у 2 т.] / І. Франко. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 1 : Поезія. – 622 с. 11. Франко І. Твори : [у 50 т.] / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1900 – 1902). – 528 с. 12. Франко І. Твори : [у 50 т.] / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 35 : Літературно-критичні праці (1903 – 1905). – 512 с.

Анна Клименко (Синеок)
РАННИЕ МОДЕРНИСТЫ В КОММЕНТАРИЯХ ЛЕОНИДА
ПЕРВОМАЙСКОГО

В статье анализируются оценочные суждения Леонида Первомайского об украинских писателях-модернистах (Иване Франко, Лесе Украинке, Василии Стефанике) и их творческих достижениях.

Ключевые слова: традиция, поэзия, перевод, письмо, творчество, писатель.

Ganna Klymenko (Syniook)
EARLY MODERNISTS IN LEONID PERVOMAYSKIY'S COMMENTARY
Leonid Pervomayskiy's opinions about Ukrainian writers-modernists (Ivan Franko, Lesya Ukrainka, Vasyl Stephanyk) and their literary properties are analyzed in the article.

Key words: tradition, poetry, translation, letter, literary works, writer.

*Стаття надійшла до редакції – 27.11.2011 р.
Прийнята до друку – 6.12.2011 р.*